

készen a Tanácsköztársaság megvédésére. Hamarosan megalakult a második nemzetközi ezred is, főleg német és osztrák internacionalisták részvételével.

Természetesen maga a VI. kerület lakossága — mindenekelőtt munkássága — is résztvett ezekben a honvédelmi megmozdulásokban. A román támadás után, április 20-án a VI. kerületben 11 helyen rendeztek toborzógyűléseket; a toborzóirodák a pártszervezetek helyiségeiben voltak. Júniusra már 10 toborzóiroda működött a kerületben. Ekkor döntöttek úgy — a többi tanácshoz hasonlóan —, hogy a tanácstagok fele kimegy a frontra. A kerület — főleg angyalföldi — gyáraiból áprilisban három zászlóalj munkáskatoná csatlakozott a román intervenciók ellen felvonuló Vörös Hadsereghez, ami az összes — tizenhatszáz — zászlóalj egyhatod részét képviselte.⁹

Politikai, de — mint következményei mutatták — nagymértékben honvédelmi jelentőségű volt az a hatalmas tömegmozdulás, amelyre május elsején az Andrássy (Népköztársaság) úton került sor. Ez a Magyarországon első szabad május 1-i tömegtüntetés — a maga 600 000-es felvonulójával — eldöntötte, hogy a Tanácsköztársaság szembefordul az imperialista — román és cseh-szlovák — intervencióival. A győnyörűen — vörös zászlókkal, szobrokkal, jelszavas táblákkal, festményekkel — feldíszített Andrássy-úton menetelő százazrek a tanácshatalomra szavaztak, s a már Szolnoknál álló román királyi hadsereggel szemben kimutatták a magyar dolgozó nép valódi akaratát. Ez a tömegdemonstráció kisebbségre szorította a kormányzótanács jobboldali megadásra hajlamos tagjait, és a Budapesti Munkás- és Katonatanácsra támaszkodva elrendelte a már ismeretes toborzást és az intervenció visszaszorítását.

Nem szabad elfelejteni a magyar tanácshatalom gondjait — amelyeket korábban elsősorban mint élelmezési nehézségeket láttunk —, amelyekhez a belső ellenforradalmi megmozdulások is csatlakoztak. Az ezidőben Kalocsa környékén kitört ellenforradalmi lázadást a kormány leverte, de június 24-én már Budapesten is kitört egy — a ludovikások által megindított — ellenforradalmi felkelés. Ennek a Terézvárosban kettős következménye volt. A Hungária-körúti Engels-laktanyában ellenforradalmi megmozdulás kezdődött, amelyet azonban egyetlen ember, *Tar Elemér*, a VI. kerületi munkástanács tagja „vert le”, felvilágosítván a katonákat, hogy nem katonai gyakorlatról, hanem ellenforradalomról van szó. Ezzel a tettével „az Engels-laktanyában 44 (ellen) forradalmi tisztet toppolt le”.¹⁰ Még jellemzőbb volt azonban a kerület forradalmi beállítottságára amit *Vágó Béla* népbiztos írt le. „Az ellenforradalom kitörésekor a Váci útra siettem. Nem volt riadó, ... a munkászászlóaljokat nem lehetett értesíteni. A gyárak dolgozói mégis összesereglettek és rövid tanácskozás után fegyvert fogtak. Az összes gyárakban már felfegyverkezve találtam a munkászászlóaljakat ...”¹¹ A ludovikások elleni harcban résztvett a VI. kerületi tanácstag, Gallai (Goldberger) József is,¹² ő vezette az első támadást.

A belső ellenforradalom tehát csődöt mondott, a külső imperialista túlerő azonban győzött a Magyar Tanácsköztársaság felett. A Clemenceau-jegyzék ígérete ellenére a román hadsereg tovább támadt, s július végén újra átkeltek a Tiszán. Augusztus 1-én lemondott a tanácskormány. Ezen a napon érkeztek az ellenforradalmi román királyi csapatok a VI. kerületbe — a Nyugati pályaudvarra.

Tolnai György

A leghívebben mindhalálig

Kétszáz évvel ezelőtt, 1779. május 11-én esett el az észak-amerikai polgári forradalom és függetlenségi háború magyar résztvevői közül a legmagasab rendfokozatot és beosztást elért *Kováts Mihály*. A születő Egyesült Államokért vívott küzdelmekben való részvétele és hősi halála máig elevenen él az Újvilág közvéleményében. Mások mellett elsődlegesen *Póka-Pivny Aladár* (1881—1976) publikációi nyomán szülőföldje közvéleménye előtt sem ismeretlen életpályája. *Póka-Pivny Aladár* öt évtizedes kutatásából származó óriási tudományos hagyatéka ma már árnyaltabb kép megfestésére is módot nyújt. Ennek alapján kívánja ez az írás feleleveníteni Kováts Mihály életét.

Kováts Mihály származását és ifjúkorát még ma is csak hézagosan ismerjük. Szülőhelyét Karcagújszállásban, a mai Karcagban jelölte meg, ezek szerint privilégizált

⁹ A Terézváros munkásmozgalma. I. m. 68. old.

¹⁰ Párttörténeti Intézet Archivuma. Id. hely, 45. old.

¹¹ Vörös Újság, 1919. VI. 27.

¹² Magyar Ifjúság, 1959. III. 21. 8. old.

nagykun család sarja volt. Életkoráról közvetlenül sohasem nyilatkozott, de a különböző források adatainak egybevetésével az a legvalószínűbb, hogy 1724 augusztusában született. Vallására nézve azt mondta, hogy „református kálvinista”. Fennmaradt kézírásai, az azokból megnyilatkozó latin tudása alapján jogos az a feltevés, hogy elvégezte a karcagi református gimnáziumot.

Feltételezhetjük, hogy már fiatalon a katonai hivatás mellett döntött. Egyes adatok szerint 1740-től közhuszárként, majd őrmesterként szolgált a 4. huszárezredben. E kötelekből az osztrák örökösödési háború első felében ismeretlen körülmények között a szembenálló franciákhoz került, ott szolgálatot vállalt, és 1745-ben kornétásként (zászlósként) tért vissza. Hadbíróági eljárást folytattak le ellene és 1746 elején átadták a magyarországi toborzó parancsnokságnak. Még ebben az évben — ugyancsak kornétásként — a jáász-kún szabad huszárezredben tűnt fel, de hamarosan nyoma veszett.

Kováts Mihály később azt állította, hogy 1746-ban ezrede feloszlása miatt elbocsátották a Habsburg-szolgálatból, majd szökött szolgáját üldözve Sziléziában porosz fogságba esett és katonai szolgálatra kényszerítették. Ezt az állítását azonban a kutatások jelenlegi állásánál semmi sem támasztja alá. *Halmágyi István* göttingai naplóbejegyzése szerint inkább az tételezhető fel, hogy többszáz társához hasonlóan ismét a francia hadseregbe állt, mivel 1752-ben mint szolgálaton kívüli francia hadnagy volt úton, hogy a poroszokhoz álljon.

Poroszországi pályafutása a források tükrében meglehetősen világosan áll előttünk. 1752. szeptember 23-tól kornétásként *Székely Mihály* ezredes 1. huszárezredében szolgált, s a hétéves háború első, 1756-os hadjáratát követően, 1757. február 2-án másodhadnaggyá léptették elő. A további harcokban is vitézül küzdött, és az 1757. szeptember 17-i gothai csatában súlyosan megsebesült. Az ezredparancsnokságot átvevő *F. W. A. von Kleist* ezredes 1759. július 15-i jelentése szerint önálló parancsnoki jogkörhöz jutott és ismét előléptették: „Mintegy 80 lóból álló osztályt alakítottam. ... Ezredemből Kováts hadnagya bíztam a parancsnokságot.”

Szabadcsapatával még sikeresebben folytatta a Habsburg-seregek elleni hadműveleteket, és 1760 elején már kapitányként szólnak Kovács Mihályról a források. Akkor azonban méltatlan feladatokkal bízta meg a porosz hadvezetés, ahogyan Kleist ezredes 1760. január 26-i jelentése kérdésként megfogalmazza: „Elküldhetem-e Kovács kapitányt Nordheim, Heiligenstadt, Mühlhausen és Eichsfeld körzetébe, ... hogy anyagi segélyforrásokat hozzon?” A Közép- és Dél-Németországban elrendelt hadisarc-behajtáshoz túszedési feladatok párosultak. Ezek végrehajtásával kapcsolatban Kovács Mihály kedvetlenségére utal Kleist ezredes 1760. március 1-i jelentése: „Ha Kovács kapitány megbízatását ügyesebben teljesítette volna, úgy még többet tehettem volna”, ti. a hadisarcok beszédésének területén. Bizonyára azért törekedett Kovács Mihály az újonnan létrehozott 1. szabad huszárezredbe, ahol *II. (Nagy) Frigyes* 1760. március 27-i hatállyal — kapitányként — a 2. osztály parancsnokává nevezte ki.

Új beosztásában is hasonló feladatokat kellett ellátnia, ám továbbra is vonakodott a hadisarc- és túszedési embertelen feladataitól. Bizonyára ezért maradt az 1760. november 30-i ranglista szerint „beteg” Magdeburgban és ezért kérte a porosz uralkodótól, hogy korábbi sebesüléseire és betegségeire való tekintettel fürdőkúrárt vehessen Szászországban. Később azt állította, hogy a kúra nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket és kénytelen volt obsjtját kérni. A források ezzel szemben — prózai módon — csupán arról szólnak, hogy 1761. március 12-én Kovács Mihály elszökött a porosz szolgálatból.

Lengyelországba távozásánál ismét rejtélyes eseményekkel állunk szemben. Vezető szász államférfiak ajánlólevelével érkezett Varsóba és azok alapján útlevelét és a francia udvarhoz szóló ajánlólevelet kapott. Ezt követően Dél-Lengyelországban heteken át jelentős politikusok, többek közt a trónörökös vendége volt. Talán általa kívánt a franciapárti lengyel nemesség kapcsolatba lépni a Versailles-i udvarral. Ugyanakkor a bécsi udvar már 1760 dereka óta figyelte, és a magyar határ átlépése esetére elrendelte letartóztatását. Ő pedig — lengyel irataival, jelentős útimálhával és készpénzzel — mit sem sejtve, Magyarországra érkezett.

1761. május 11-én Késmárkon vették őrizetbe, majd Bécsbe vitték, ahol felség- és hazaárulási perbe fogták. Kihallgatása során egyáltalán nem tagadta kilétét, s részletes felvilágosításokat adott 1752 óta teljesített porosz katonai szolgálatáról. A korábbiakkal kapcsolatban azonban többször is ellentmondásba keveredett. Végülis hosszas politikai megfontolások után *Mária Terézia* 1762. május 10-i döntésével visszaadta szabadságát, sőt — további rejtélyként — 1763. január 31-én úgy döntött, hogy magyar huszárnagyi kegydíjat állapít meg számára. Kovács Mihály már fogsága idején úgy

nyilatkozott, hogy feleségül kívánja venni *Szinyei Merse Franciskát*, s az eküvőre hamarosan sor is került. Az ifjú pár Eperjesen telepedett le, de házasságuk rövid életűnek bizonyult.

Eperjesen 1765-ben tevőlegesen részt vállalt az orosz nyomás alatti királyválasztással elégedetlen és felkelésre készülő lengyel nemeselek toborzásában. Ezért Kassán jelölték ki tartózkodási helyét, de ő kérvényezéssel elérte, hogy Budán telepedhetett le. További rejtélyes momentuma életének, hogy 1772-ben református letétele római záránoklat — és eközben lipcei kintlevőségének behajtása — céljából kért és kapott útlevelet, majd pedig két évre nyoma vesztett. Korábbi és későbbi lengyel kapcsolatai alapján feltételezzük, hogy távollétének okát a lengyel nemeselek bari konföderációjában kell keresnünk. 1775 végén ugyan visszatért Pestre, de nem sokáig maradt itthon. 1776 októberében jelentette a budai hadparancsnokság, hogy Kováts Mihály engedély nélkül külföldre távozott. Erről az útról maradtak fenn források, így tudjuk, hogy engedély nélkül viselt magyar huszárőrnagy i öltözékben Itálián át a franciaországi Bordeaux-ba igyekezett.

1777. január 13-án Bordeaux-ban keltezte *Benjamin Franklin*hoz (1706—1790), az Egyesült Tartományok franciaországi követéhez intézett latin nyelvű sorait, amelyben felajánlotta szolgálatait, mint írja: „Semmit annyira hevesen nem óhajtok, mint innen hamar útrakelni, hogy készséggel életre-halálra odakötődjem, ahol a legnagyobb hadi-szükség megkívánja.” Amerikai útjának híre eljutott szülőföldjére is. A budai hadparancsnokság 1778. január 9-i jelentésében ez áll: „A már 1776-ban innen engedély nélkül eltávozott Kováts nyugalmazott őrnagy nem tért vissza és hírek szerint Bordeaux francia kikötőbe távozott, onnan azonban továbbment Amerikába és ugyanott az Egyesült Tartományoknál hadiszolgálatot vállalt.”

Azt még mindig nem tudjuk, hogy végülis mikor hajózott át Kováts Mihály Amerikába, de 1777 végén már bizonyosan ott volt. *Gróf Kazimierz Pulaski* (1748—1779) brigadéros, lovassági főparancsnok *George Washington* (1732—1799) tábornokhoz, a Kontinentális Hadsereg fővezéréhez intézett 1778. január 9-i levele tanúsítja, hogy Kováts Mihály már a harcoló csapatoknál tartózkodott: „Kováts ezredes nagyérdemű férfiú és a kiképzőmester hivatalát látja el. Ő a kiválasztásra méltó tiszt és képességeinek teljes ismeretében kérem, hogy Excellenciád őt alkalmazza.” Ehhez Washington már 1778. január 14-én hozzájárult: „Minthogy oly sokat hallottam már Kováts úr jelleméről és képességeiről, nincs kifogásom az ellen, hogy néhány hónapra kiképzőmesteri minőségben alkalmaztassék.”

Amikor Pulaski lemondott korábbi beosztásáról és kérte légiója megalakulásának engedélyezését, 1778. március 19-i levelében ismét így írt: „Alárendeltemnek egy tapasztalt tisztet ajánlanék, Kovátsnak hívják. Előzőleg ... szabadszereplő volt porosz szolgálatban.” A II. Kontinentális Kongresszus Kováts Mihály ezredesi és a Pulaski-légió lovassági parancsnoki kinevezését — Washington ajánlására — 1778. április 18-án hagyta jóvá. A toborzás és a kiképzés feladatait követően Kováts Mihály 1778 júniustól Pennsylvaniában vett részt a harcokban. A téli hónapokban New Jersey állam határait védte alakulatával. 1779 februárjában Dél-Carolinába rendelték, majd kisebb csatározások után Charleston felmentésére vonult.

Itt a Pulaski-légió bátran megtámadta a túlerőben lévő angolokat és az egyenlőtlen küzdelemben több társával együtt 1779. május 11-én Kováts Mihály is hősi halált halt. Egy ifjú kortársa így öröközte meg ezt az eseményt: „Pulaski május 11-én érkezett meg Charlestonba. ... Rögtön megtámadta a briteket, ... számos személyes összecsapása akadt az ellenséggel, s mindig ő volt a győztes. A parancsnoklásban utána következő Kováts ezredes nem volt ily szerencsés. Miután az ellenséggel bátran szembeállt, súlyosan megsebesült, a visszavonuláskor az úton leesett a lováról. Az angolok ott temették el, ahol elesett ... Nagyérdemű és nagyon tapasztalt magyar születésű katoná volt, aki mint huszártiszt Nagy Frigyes alatt szolgált.” Kováts Mihály hősi halálának híre szülőhazájába is hamar megérkezett, s a holtát nyilvánítási eljárást követően, 1779. november 12-én, törölték a kegydíjasok névsorából.

Ha Kováts Mihály életének számos részlete még ma is homályos, fényesen ragyog a késői utódok előtt az a tette, hogy a haladás oldalára állva, a születő észak-amerikai polgári államért küzdő európai önkéntesekhez csatlakozott. Hősi halálával tanúsította, mennyire komolyan gondolta szolgálatának felajánlásakor, hogy „a leghívebben egészen a Kegyelmes Egyesült Kongresszus szabadságának szenteltem magam”. Nevét örökre beírta az amerikai és a magyar hadtörténelembe, emlékének méltó őrzése így megtisztelő kötelességünk.

Dr. Zachar József